

Kilka uwag o „wypadku mniejszej wagi”*

JOANNA BRZEZIŃSKA

Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

I

Podjęcie rozważań dotyczących przestępstwa tzw. wypadku mniejszej wagi¹ jako jednej z „form” przestępstwa uprzywilejowanego w pierwszej kolejności wymaga odniesienia do cech charakterystycznych tego zmodyfikowanego typu przestępstwa.

Struktura przestępstwa uprzywilejowanego wskazuje na jego zależność od innego typu przestępstwa — typu podstawowego, ponieważ sam proces uprzywilejowania dokonuje się przez zrelacjonowanie, które odbywa się zawsze względem typu — wzoru przestępstwa (typu podstawowego). Uprzywilejować można zatem tylko taki czyn, relevantny z perspektywy prawa karnego, którego modyfikacja dokonuje się na bazie swoistego pierwowzoru czynu zabronionego i w następstwie określonych okoliczności przyczyniających się do ewolucji wzorca wyj-

* Niniejszy artykuł stanowi rezultat prac związanych z realizacją grantu badawczego. Projekt został sfinansowany z środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC 2012/07/D/HS5/00605 — kierownik projektu badawczego: dr Joanna Brzezińska.

¹ Aktualnie ustawodawca do tzw. wypadków mniejszej wagi zalicza następujące przestępstwa, występujące w kodeksie karnym: art. 144 § 2, art. 228 § 2, art. 229 § 2, art. 230 § 2, art. 230a § 2, art. 250a § 3, art. 270 § 2a, art. 271 § 2, art. 278 § 3, art. 283, art. 284 § 3, art. 286 § 3, art. 287 § 2, art. 288 § 2, art. 291 § 2, art. 296a § 3, art. 303 § 3, art. 310 § 3.

ściowego. Proces modyfikacji w analizowanym przypadku nie ma zatem charakteru autonomicznego, lecz będzie dokonywać się tylko przez wkomponowanie dodatkowych znamion w strukturę podstawowego typu przestępstwa². Jednocześnie ta współzależność odmiany uprzywilejowanej przestępstwa od jego typu wyjściowego całkowicie wyklucza możliwość jego normatywnej samoistności. Oznacza to przede wszystkim, że w prawie karnym nie ma takich typów zmodyfikowanych o odcieniu uprzywilejowanym, które istnieją same przez się. Określenie typu zmodyfikowanego mianem odmiany wskazuje na jej swoistą odrębność, która zawsze dotyczy konkretnego typu podstawowego przestępstwa. Owa odmiennosc konstrukcji zostaje uwypuklona przede wszystkim w obszarze znamion „szczegółowych”³ typu zmodyfikowanego-odmiany.

Ujmując za W. Wolterem kwestię istoty konstrukcji typu zmodyfikowanego przestępstwa⁴, także z perspektywy logicznej można zauważyć, że zawiera się ona w następującej zależności⁵:

znamiona rodzajowe (typu podstawowego) + znamiona szczególne

Takie ujęcie przyczynia się do ustalonych konsekwencji, wraz z rozszerzeniem treści niniejszego przepisu (przez dodanie nowych znamion o charakterze szczególnym) bowiem dochodzi do jego zawężenia zakresowego. Ze względu na to, że autor postuluje ujęcie typu podstawowego jako tego, który przybiera następujący kształt:

znamiona rodzajowe + negatywne znamiona braku cech szczególnych,

pojawia się pytanie, jak w prezentowany model konstrukcyjny typu o charakterze zmodyfikowanym wpisuje się przestępstwo tzw. wy-

² W. Wolter, *Uprzywilejowane typy przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 1–2, s. 105.

³ Np. w art. 148 § 4 k.k. — znamię „pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami”, w art. 149 k.k. — znamię „w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu”, w art. 150 k.k. — znamię „pod wpływem współzucia”.

⁴ W. Wolter, *op. cit.*, s. 106; Zob. R. Dębski, *Kilka uwag o typizacji przestępstw i typach zmodyfikowanych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego*, red. T. Bojarski *et al.*, Lublin 2011, s. 56.

⁵ Schemat ten odnosi się do konstrukcji typów zmodyfikowanych o charakterze zarówno progresywnym, jak i regresywnym, czyli dotyczy przestępstw zarówno uprzywilejowanych, jak i kwalifikowanych.

padku mniejszej wagi i czy wypełnia pierwszy ze wskazanych schematów⁶.

Odnosząc model przestępstwa typu uprzywilejowanego do „wypadku mniejszej wagi”, czy też dokonując swoistego „nałożenia” konstrukcji wskazanych przestępstw na siebie, można dostrzec — jak się wydaje — zasadniczą różnicę budowy analizowanych typów przestępstw. Jeśli jednak w strukturze wskazanego powyżej schematu w miejsce „znamion szczególnych” wstawić klauzulę generalnej w postaci „wypadku mniejszej wagi” oraz jeżeli wziąć pod uwagę, że przestępstwo wypadku mniejszej wagi zawsze pozostaje uzależnione od typu podstawowego, do którego ów wypadek się odnosi, należy spostrzec, że zaproponowany przez W. Woltera schemat, dotyczący charakterystyki konstrukcyjnej typu zmodyfikowanego przestępstwa, zostaje — choć może nie w „klasycznym” ujęciu — zachowany⁷. Układ znamion przestępstwa „wypadku mniejszej wagi” przebiega bowiem nieco odmiennie niż w tzw. typowych przestępstwach odmiany uprzywilejowanej (np. w zabójstwie pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami — art. 148 § 4 k.k., w dzieciobójstwie — art. 149 k.k. czy w eutanazji — art. 150 k.k.), wykazujących zarówno wielość i odmiennność znamion uprzywilejowujących, jak i w konsekwencji ich złożoność⁸. Z perspektywy konstrukcji analizowanej kategorii przestępstwa jego szczególny charakter zaznacza się w braku opisu czynu zabronionego, który zostaje ukonstytuowany, zważywszy jedynie na ogólną ocenę zachowania sprawcy jako „wypadek mniejszej wagi”⁹. W tym znaczeniu do wypełnienia wzorca zmodyfikowanego typu przestępstwa dochodzi inaczej niż w wyodrębnionych powyżej kategoriach przestępstw. Wydaje się, że najbardziej istotną różnicą, która nie zaburza samego rysu konstrukcyjnego „wy-

⁶ T. Bojarski zwraca uwagę, że niedookreśloność wypadku mniejszej wagi oraz wkomponowanie w jego ramy okoliczności decydujących o wymiarze kary osłabia niekiedy koncepcję uznania tego przestępstwa za typ uprzywilejowany. Por. T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 143.

⁷ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 214.

⁸ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 142.

⁹ I. Andrejew, *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 18.

padku mniejszej wagi” jako przestępstwa uprzywilejowanego, pozostaje charakter znamion uszczegółwiających typ-odmianę. Po pierwsze, w odniesieniu do art. 148 § 4 k.k., art. 149 k.k., art. 150 k.k., znamiona szczegółowe, czyli te, które dopełniają strukturę znamion rodzajowych typu podstawowego, wykazują pewne zróżnicowanie (np. znamiona dotyczące podmiotu przestępstwa — matka czy strony podmiotowej — wpływ współczucia, wpływ porodu). Po drugie, aspekt ocenności w przypadku wskazanych przestępstw typu uprzywilejowanego odnosi się wyłącznie do konkretnego ze znamion w strukturze przepisu i w takim ujęciu wartościowanie przybiera wymiar częściowy (np. dotyczy natężenia, z jakim wystąpiło u sprawcy wzburzenie w trakcie realizacji znamion przestępstwa zabójstwa). Gdyby odnieść powyższe spostrzeżenia dotyczące charakterystyki przestępstwa typu uprzywilejowanego do „wypadku mniejszej wagi”, należy zauważyć, że żadne z nich nie znajduje zastosowania wobec przedmiotowej kategorii przestępstwa, tym samym brakuje prostego przełożenia tych elementów na konstrukcję „wypadku mniejszej wagi”. Niemożliwe staje się bowiem, z perspektywy językowo-normatywnej, odnalezienie w strukturze przepisu o treści: „W wypadku mniejszej wagi sprawca podlega karze...”, wspomnianej różnorodności znamion, które występują w powołanych przepisach (art. 148 § 4 k.k. — 150 k.k.). Ponadto również inaczej należy interpretować aspekt „ocenności” w odniesieniu do analizowanych kategorii przestępstw. Proces wartościowania w przypadku „klasycznych” przestępstw typu uprzywilejowanego koncentruje się zawsze wokół oceny jednego ze znamion (silne wzburzenie, wpływ przebiegu porodu, wpływ współczucia), które współkonstruuja wskazaną kategorię przestępstw, i w tym znaczeniu ma charakter partykularny (nie dotyczy wszystkich znamion ani oceny czynu jako całości). Ich wystąpienie przybiera wymiar konieczny, choć niekiedy niewystarczający do tego, by zapewnić pojawienie się przestępstwa typu uprzywilejowanego (np. w odniesieniu do dzieciobójstwa znaczenie zyskuje nie tylko fakt, że poród — zgodnie z założeniem ustawodawcy — wywarł kryminogenny wpływ na matkę, ale na akt zabójstwa noworodka musi się ona zdecydować w okresie okołoporodowym). Natomiast struktura „wypadku mniejszej wagi” przesądza o konieczności dokonania „całościowej” oceny wskazanego przestępstwa. Ocena ta przybiera charakter gene-

ralny w tym znaczeniu, że nie dotyczy wybranego ze znamion, lecz ich kompletu¹⁰, a w konsekwencji przestępstwa w ujęciu całościowym.

Analizując charakter przestępstw zmodyfikowanych w doktrynie prawa karnego, podejmowano również rozważania, czy ich kodowanie musi się odbywać zawsze w powiązaniu z odrębnym typem czynu zabronionego, czyli czy zawsze są one zrelacjonowane względem określonego typu podstawowego przestępstwa, czy też możliwe jest nadanie im jakiejś formuły ogólniejszej natury przez stworzenie swoistego, zgeneralizowanego wzorca modyfikującego, którego wystąpienie miałoby szerszą częstotliwość zastosowań¹¹. Wydaje się, że co do zasady, jeżeli typ uprzywilejowany przestępstwa wypełnia się wprost w konstrukcji zaproponowanej przez W. Woltera zaprezentowanej w niniejszym opracowaniu¹², wówczas jego kodowanie musi się odbywać każdorazowo w oparciu o typ-podstawę, który ulega właściwej modyfikacji przez zastosowanie znamion szczególnych i nie może wówczas przybrać charakteru generalnego. Natomiast w przypadku szczególnej odmiany przestępstw zmodyfikowanych — odmiany uprzywilejowanej, jaką stanowi „wypadek mniejszej wagi”, następuje zmiana relacji, która zachodzi między typem podstawowym i jego modyfikacją, w przywołanym przypadku bowiem typ zmodyfikowany w ujęciu uprzywilejowanym występuje w szacie generalnej. Wniosek taki nasuwa się dlatego, że ustawodawca przewiduje w kodeksie karnym pojawienie się „występku mniejszej wagi” w kilkunastu przypadkach¹³. Modyfikacja typu w ujęciu regresywnym (uprzywilejowanym) dokonuje się przecież w odniesieniu do każdego ze wskazanych typów podstawowych przestępstwa zawsze. Ponadto w każdym ze wskazanych przypadków, przy zachowaniu zgeneralizowanego, identycznego wzorca modyfikacji („wypadek mniejszej wagi”) dokonywana jest ona każdorazowo wobec innego typu podstawowego przestępstwa. Przy tożsamości wzorca modyfikacji regresja dokonuje się wobec różnorodnych typów-podstaw. Tym samym możliwe okazuje się wypełnienie modyfikacji w odmianie regresywnej na dwa sposoby:

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ W. Wolter, *op. cit.*, s. 106.

¹² Typ zmodyfikowany = znamiona rodzajowe (typu podstawowego) + znamiona szczególne.

¹³ Zob. przyp 1.

a) przez zastosowanie zestawu znamion szczególnych (Z_1, Z_2, Z_n) zrelacjonowanych zawsze wobec konkretnego, samodzielnego typu podstawowego (T_{x1}), przy czym przywołany w danym wypadku zestaw znamion funkcjonuje wyłącznie jako modyfikacja jednego, konkretnego typu-podstawy: np. jeśli matka (Z_1) została poddana tak szczególnemu wpływowi porodu (Z_2), że wykształcił się u niej zamiar uśmiercenia dziecka, które urodziła, i wypełniła ten zamiar w okresie porodu (Z_3), wówczas należy zakwalifikować takie przestępstwo jako dzieciobójstwo — czyli modyfikację zabójstwa (T_{x1}), przy czym przywołany zestaw znamion będzie skutkować wyłącznie modyfikacją przestępstwa zabójstwa;

b) przez zastosowanie wzorca zgeneralizowanej modyfikacji (W_{zm}) w postaci „wypadku mniejszej wagi” zrelacjonowanego do wielu zróżnicowanych typów podstawowych ($T_{x1}, T_{x2}, T_{x3}, T_{xn}$): np. wypadek mniejszej wagi (W_{zm}) przestępstwa kradzieży (T_{x1}), rozboju (T_{x2}), wymuszenia rozbójniczego (T_{x3}) itd.

II

Niewątpliwie charakter „wypadku mniejszej wagi” wymaga określenia pozycji tej swoistej, zmodyfikowanej odmiany przestępstwa z perspektywy cechy, jaką stanowi społeczna szkodliwość w ujęciu kwantytatywnym. Istota wskazanej kategorii przestępstwa nie jest skoncentrowana wokół szczególnego znamienia — bądź ich grupy — które sprzyjałoby obniżeniu stopnia społecznej szkodliwości czynu, lecz tkwi i koncentruje się na samej ocenie owego stopnia *in concreto*¹⁴.

Wydaje się, że określenie „wypadku mniejszej wagi” jako szczególnej odmiany uprzywilejowanej przestępstwa znajduje swoje uzasadnienie w konieczności określenia stopnia natężenia społecznej szkodliwości badanego przestępstwa. W jednym z orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 14 stycznia 2005 r. czytamy: „Stopień społecznej szkodliwości czynu jest tą immanentną cechą czynu, która pozwala na odróżnienie czynów błahych od poważnych i uznanie za

¹⁴ K. Buchała, *Glosa do wyroku SN z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 9, s. 111 nn.

przestępstwo tylko takich, które faktycznie i realnie szkodzą określonymu dobru jednostki bądź dobru społecznemu. Ta zmienna cecha czynu, który formalnie wyczerpuje wszystkie znamiona danego typu czynu zabronionego, podlega indywidualnemu stopniowaniu i [...] może być bądź to znikoma, bądź nieznaczna, bądź w końcu wysoka lub nawet szczególnie wysoka”¹⁵. Próbuąc wyznaczyć zakres, w jakim społeczna szkodliwość „wypełnia się” w „wypadku mniejszej wagi”, należy odnieść się do tych kategorii czynów zabronionych, które z perspektywy formalnej będą stanowić znamienne punkty graniczne, między którymi on się rozpościera. Aby wskazać umiejscowienie analizowanej kategorii przestępstwa, należy spojrzeć na „graniczne” czyny zabronione w porządku horyzontalnym w następującej kolejności: wykroczenie, przestępstwo „wypadku mniejszej wagi” (typ uprzywilejowany), przestępstwo w typie podstawowym. Należy zatem zaznaczyć, że w ocenie usytuowania „wypadku mniejszej wagi” względem innych czynów zabronionych z uwzględnieniem materialnej cechy czynu zabronionego, w odniesieniu do „wypadku mniejszej wagi”, jej natężenie jest zwykle wyższe niż przy wykroczeniu¹⁶ i niższe od tego, które zachodzi w typie podstawowym przestępstwa.

Odnosząc się do kwestii określenia, jaki poziom osiąga natężenie społecznej szkodliwości „wypadku mniejszej wagi”, należy stwierdzić, że co do zasady kształtuje się on w stopniu wyższym niż znikomy, przekraczając ujemny ładunek subminimalny¹⁷, ze względu na to, że „wy-

¹⁵ Wyrok SA w Katowicach z dnia 14 stycznia 2005 r., II AKa 455/04, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 1, poz. 21.

¹⁶ Wykroczeniem pozostaje czyn, w odniesieniu do którego stopień społecznej szkodliwości osiąga nawet subminimalny poziom. W takim przypadku czyn zabroniony nie traci cech wykroczenia. Por. postanowienie SN z 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371; T. Grzegorezyk, W. Jankowski, M. Zbrojewska, *Kodeks wykroczeń*, Warszawa 2013, s. 33; M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 98–99; W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 29; P. Kozłowska-Kalisz, [w:] *Kodeks wykroczeń*, red. M. Budyn-Kulik et. al., Warszawa 2007, s. 19–20.

¹⁷ M. Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2012, s. 17; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 309; E. Plebanek, *Materialne określenie przestępstwa*, Warszawa 2009, s. 150.

padek” stanowi przecież przestępstwo¹⁸, choć w typie uprzywilejowanym. Tym samym społeczna szkodliwość musi się plasować powyżej minimalnej, ujemnej zawartości i przekraczać swoim zakresem płaszczyznę znikomości¹⁹. Jednocześnie ze względu na istotę tej kategorii przestępstwa, wyrażającą się poprzez jej zmodyfikowaną, regresywną strukturę, oczywiste pozostaje, że to właśnie w ocenie społecznej szkodliwości czynu należy uwzględnić redukcję jej stopnia względem tego, który zachodzi w typie podstawowym przestępstwa. Tymczasem biorąc pod uwagę stosowane w kodeksie karnym określenia kwantyfikujące stopień społecznej szkodliwości czynu²⁰ (art. 59 k.k. i art. 66 § 1 k.k. — nieznaczny oraz art. 94 § 1 k.k. — znaczny), należy postawić pytanie, które z nich najdokładniej oddawałoby zawartość karygodności „wypadku mniejszej wagi”. Zważywszy na typ analizowanego przestępstwa (uprzywilejowany), należałoby zapewne w tym przypadku wykluczyć określenie społecznej szkodliwości na poziomie stopnia znacznego. Próba wyznaczenia natężenia bezprawia, które ulega zredukowaniu w odniesieniu do „wypadku mniejszej wagi” względem typu podstawowego przestępstwa, przesuwania rozważania raczej w kierunku przyjęcia koncepcji, jakoby „wypadek” był taką uprzywilejowaną postacią przestępstwa, które jest społecznie szkodliwe w stopniu, który nie jest znaczny. Warto podkreślić, że niniejsze sformułowanie rodzi w doktry-

¹⁸ Zgodnie z art. 1 § 2 k.k. „Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma”. Tym samym ustawodawca przesądził, że o bycie przestępstwa decyduje wystąpienie w odniesieniu do czynu zabronionego materialnej cechy przestępstwa na poziomie przekraczającym ową znikomość.

¹⁹ O tym, jak istotne jest to zagadnienie, rozstrzyga Sąd Najwyższy, konstatując, że stopień społecznej szkodliwości jest regulatorem rozstrzygającym o kwalifikacji czynu zabronionego jako „wypadku mniejszej wagi”. Zob. postanowienie SN z 13 czerwca 2002 r., V KKN 544/00, OSNKW 2002, z. 9–10, poz. 73; A. Zoll *et al.*, *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz do art. 1–116*, Warszawa 2012, s. 51; M. Królikowski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I. *Komentarz do artykułów 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2011, s. 163; B. Michalski, *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II. *Komentarz do artykułów 222–316*, Warszawa 2005, s. 783–784.

²⁰ T. Kaczmarek, *O elementach wyznaczających treść społecznej szkodliwości czynu zabronionego i jej stopień, (eksponycja problemów spornych)*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego...*, s. 63–64; J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2007, s. 31.

nie prawa karnego wątpliwości dotyczące sposobu jego interpretacji. Wedle pierwszego poglądu oznacza ono stopień, który jest niższy niż znaczny²¹, czyli może być średni czy przeciętny, z kolei przedstawiciele drugiego stanowiska zaznaczają, że synonimem braku znacznosci jest jego nieznaczność²². Po uwzględnieniu faktu, że „wypadek mniejszej wagi” stanowi typ zmodyfikowany w ujęciu degresywnym oraz że typ podstawowy może wykazywać zmienny stopień społecznej szkodliwości ze względu na rozwarstwienie formalne (występek i zbrodnię), wydaje się, że bardziej właściwa jest druga koncepcja interpretacji stopnia społecznej szkodliwości „wypadku”, zgodnie z którą nie jest on znaczny²³, choć pogląd ten budzi rozbieżności interpretacyjne²⁴.

W tym kontekście niewątpliwie na uwagę zasługuje jednoznaczne rozstrzygnięcie kwestii określenia natężenia materialnej cechy „wypadku mniejszej wagi”, którego dokonał ustawodawca w kodeksie karnym skarbowym, charakteryzując „wypadek mniejszej wagi» jako wykroczenie skarbowe, które w konkretnej sprawie [...] zawiera niski stopień społecznej szkodliwości (art. 53 § 8 k.k.s.)”²⁵. Być może *per analogiam* stosowne byłoby zdefiniowanie przedmiotowego przestępstwa także w kodeksie karnym wraz z jednoznacznym określeniem stopnia jego karygodności. Inna kwestia jednak w tym, że dotychczas nie wskazano niestety metody pozwalającej na uzyskanie porównywalnych wyników stopniowania społecznej szkodliwości z zastosowaniem zobiektywizowanych kwantyfikatorów (wskaźników) wyznaczających jej zakres w sposób w pełni weryfikowalny, pozbawiony dowolności i elementów subiektywnych²⁶. Niniejsza kwestia pozostaje więc jedną z najbardziej problematycznych w prawie karnym.

²¹ B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 1061.

²² J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2002, s. 159; A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 1973, s. 104.

²³ W. Wolter, *op. cit.*, s. 108–109.

²⁴ R. Stefański, *Okoliczności uzasadniające przyjęcie „wypadku mniejszej wagi”*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 129.

²⁵ G. Łabuda, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, Warszawa 2010, s. 506.

²⁶ J. Giezek, *op. cit.*, s. 698–699.

III

Na przestrzeni obowiązywania obecnej oraz wcześniejszych regulacji kodeksowych w doktrynie prawa karnego wyodrębniono kilka zróżnicowanych koncepcji określających powinny zakres elementów, których kumulacja uzasadnia ocenę konkretnego przestępstwa jako „wypadku mniejszej wagi”. Spoglądając na wskazane zagadnienie w ujęciu chronologicznym, trzeba zauważyć, że najwcześniejsze w tym względzie pozostawało stanowisko, wedle którego okoliczności decydujące o wystąpieniu „wypadku mniejszej wagi” miały być identyczne z tymi, które sąd bierze pod uwagę przy wymiarze kary²⁷. Dokonując oceny czynu, należało zatem uwzględnić następujące elementy: pobudki, którymi kierował się sprawca, jego stopień rozwoju umysłowego, sposób życia przed i po dokonaniu przestępstwa czy stopień natężenia złej woli²⁸. Wskazany pogląd był również wielokrotnie utrwalany w orzecznictwie²⁹. Przykładowo w wyroku z 11 maja 1971 r. Sąd Najwyższy zaznaczył, że podstawowym kryterium, które powinno zostać uwzględnione przy ocenie czynu w charakterze „wypadku mniejszej wagi”, jest stopień jego społeczniego niebezpieczeństwa, a także poziom naruszenia interesu społecznego z uwzględnieniem wskazówek określonych w art. 50 § 1 i 2 k.k. (okoliczności wymiaru kary — J.B.)³⁰.

Drugi z analizowanych poglądów ograniczał zakres kryteriów determinujących wystąpienie „wypadku mniejszej wagi” do przesłanek wyłącznie o charakterze przedmiotowym³¹. Koncentrowały się one zatem

²⁷ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 446; M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 349.

²⁸ T. Hajduk, *Wypadki przestępstw mniejszej wagi (ze szczególnym uwzględnieniem kradzieży z włamaniem)*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 5, s. 52–53; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 478; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934, s. 883.

²⁹ Wyrok SN z 22 kwietnia 1971 r., III KR 258/70, nie publ.; Wyrok SN z 6 lutego 1973 r., V KRN 516/72, OSNKW 1973, nr 9, poz. 112.

³⁰ Wyrok SN z 11 maja 1971 r., V KRN 147/71, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1972, nr 1, s. 345.

³¹ Postanowienie SN z dnia 27 stycznia 1988 r., V KRN 365/87, OSNKW 1988, nr 5–6, poz. 36; J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987, s. 230; J. Bafia, S. Paweła, *Z problematyki art. 49 k.p.k.*, „Państwo i Prawo” 1957, nr 9, s. 388 nn.

przede wszystkim na wysokości powstałej szkody czy okolicznościach popełnienia czynu³², a więc budowały w istocie jednopłaszczyznowy, wyłącznie zewnętrzny obraz czynu, pozbawiony analizy aspektów subiektywnych, wypływających z „wnętrza” sprawcy³³. Jak podkreślał SN w wyroku 29 sierpnia 1978 r.³⁴, ocena „wypadku mniejszej wagi” jest dokonywana z perspektywy okoliczności, które przejawiają związek z przedmiotem ochrony oraz ze stroną przedmiotową czynu, a więc skupiają się przede wszystkim na określeniu wysokości szkody wyrządzonej w mieniu społecznym.

Wedle kolejnego stanowiska kryterium ściśle przedmiotowe uległo rozszerzeniu o dodatkowe okoliczności i wśród przesłanek wyznaczających „wypadek mniejszej wagi” zaczęto uwzględniać warunki i właściwości osobiste sprawcy (okoliczności dotyczące jego osobowości czy sytuacji życiowej)³⁵. Wobec niniejszego poglądu sformułowano w doktrynie prawa karnego zasadnicze zarzuty³⁶. Przede wszystkim podawano w wątpliwość zasadność wyznaczania ujemnej treści czynu, zważywszy na okoliczności niezwiązane bezpośrednio z samym czynem³⁷. Jak podkreślał T. Bojarski, przedmiot oceny należy odnieść wyłącznie do tego, co przesądza o ujemnej wartości czynu, a nie również do ujemnej wartości osoby sprawcy. Autor stwierdzał: „Przy ocenie społecznego niebezpieczeństwa konkretnego czynu stawiamy sobie pytanie, jaki jest ten czyn, natomiast pytanie, jaki jest sprawca tego czynu, trzeba postawić, obok powyższego, przy zastanawianiu się nad wymiarem kary”³⁸.

Ponadto, odwołując się do płaszczyzny konstrukcyjnej „wypadku mniejszej wagi”, należy podkreślić, że ze względu na jego niedookreślo-

³² J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *op. cit.*, s. 230–231.

³³ Wyrok SN z 9 października 1996 r., V KKN 79/96; OSN (KW) 1997, nr 3–4, s. 68; J. Giezek, *op. cit.*, s. 699.

³⁴ Wyrok SN z 29 sierpnia 1978 r., I KRN 207/78, OSNKW 1978, nr 12, poz. 142.

³⁵ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 594; O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, *Prawo karne, Część szczególna*, s. 289; T. Majewski, *Przestępstwa przeciwko mieniu w nowym kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 8–9, s. 348.

³⁶ R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. II. *Komentarz do artykułów 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2011, s. 1117–1118.

³⁷ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 145; E. Plebanek, *op. cit.*, s. 148.

³⁸ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 145; W. Wolter, *op. cit.*, s. 109.

ność wymaga on odpowiedniego doprecyzowania poprzez każdorazowe zsynchronizowanie schematu odtwarzanej konstrukcji wyłącznie ze znamionami typu, z którego się wywodzi (odpowiedni typ podstawowy)³⁹. Tymczasem, jak podkreślano w doktrynie, ani okoliczności odnoszące się bezpośrednio do sprawcy (stany, zdarzenia), ani warunki czy właściwości jego osobowości (w tym także opinia, jaką się cieszy w środowisku), ani karalność czy nagminność czynów⁴⁰, których dokonał, nie powinny wpływać na kreowanie oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu⁴¹, a w konsekwencji nie powinny wywierać znaczenia na proces kwalifikacji czynu⁴². Istotnie, wskazane okoliczności mogą mieć wpływ na kształt strony podmiotowej, jednak to dopiero strona podmiotowa w ujęciu kompleksowym współdecyduje o natężeniu społecznej szkodliwości⁴³. Ich udział zatem w wyznaczeniu karygodności czynu istnieje, lecz może przybrać co najwyżej wpływ pośredni, przy czym niezwykle istotne pozostaje odróżnienie wśród owych okoliczności tych, które „z popełnionym czynem nie pozostają w żadnym merytorycznym związku, od tych, które akurat znalazły w nim swoje uzewnętrznienie”⁴⁴, oraz uwzględnienie wyłącznie tych ostatnich.

³⁹ Wyrok SN z 9 października 1996 r., V KKN 79/96; OSN (KW) 1997, nr 3–4, s. 69; T. Bojarski, *op. cit.*, s. 146.

⁴⁰ Por. Wyrok SN z 20 września 2002 r., WA 50/02, OSNKW 2003, nr 1–2, poz. 9; Wyrok SA w Łodzi z 25 stycznia 2001 r., AKa 261/00, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 7–8, poz. 21; A. Zelga, *Wypadki mniejszej wagi w kodeksie karnym*, „Palestra” 1972, nr 1, s. 58 nn.

⁴¹ J. Majewski, [w:] A. Zoll *et al.*, *Kodeks karny...*, Warszawa 2012, s. 1354–1355; odmiennie SN w wyroku z 16 grudnia 2003 r., WK 23/03, OSNK 2004, poz. 2724.

⁴² A. Zelga, *Glosa do uchwały SN z 15 lipca 1971 r.*, VI KZP 42/70, OSNKW 1971, nr 11, poz. 163, „Nowe Prawo” 1972, nr 1, s. 138 nn.; *idem*, *Wypadki mniejszej wagi...*, s. 62–63.

⁴³ J. Majewski, *op. cit.*, s. 1353.

⁴⁴ Niezwykle interesujące oraz pogłębione rozważania prowadzi w tej kwestii T. Kaczmarek. Autor podkreśla m.in.: „Z tego punktu widzenia, jak sądzę, ściśle i rygorystyczne oddzielanie cech podmiotowych czynu od właściwości jego sprawcy wspiera się na błędnym założeniu o ich przeciwstawności, podczas gdy w istocie właściwości te na wiele sposobów z sobą powiązane nie zawsze dadzą się od siebie odseparować”. Zob. T. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 65–69; *idem*, *Znaczenie osobowości sprawcy dla oceny stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu*, „Państwo i Prawo” 1980, nr 7, s. 73 nn.

Aktualnie w doktrynie prawa karnego wypracowano jednolite stanowisko w kwestii natury okoliczności, które uzasadniają kwalifikację przestępstwa, w tym także jego szczególnej odmiany — „wypadku mniejszej wagi”. Dokonując oceny stopnia społecznej szkodliwości wskazanej kategorii czynu, sąd zobowiązany jest wziąć pod uwagę elementy zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe określone w art. 115 § 2 k.k.⁴⁵, a także uwzględnić elementy symptomatyczne dla przestępstwa określonego rodzaju⁴⁶ oraz odpowiednio zmodyfikować samą ocenę ze względu na obniżenie stopnia karygodności „wypadku mniejszej wagi” (przestępstwo uprzywilejowane) zrelacjonowanego względem typu podstawowego. Niezwykle istotne jest, by ocena dotyczyła społecznej szkodliwości samej w sobie, a więc by przybierała charakter całościowy, z uwzględnieniem okoliczności skatalogowanych w art. 115 § 2 k.k. Z tej perspektywy nie jest zatem dopuszczalne, by funkcjonowała ona jako kumulacja czy też pochodna poszczególnych, ujemnych ocen zróżnicowanych okoliczności⁴⁷.

Wydaje się, że w najbardziej właściwy sposób relację, jaka zachodzi między okolicznościami kształtującymi stopień społecznej szkodliwości czynu zabronionego a „wypadkiem mniejszej wagi” określonego typu przestępstwa, scharakteryzował w jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy. Stwierdził on, że jeśli wśród znamion czynu zabronionego pojawią się istotne elementy łagodzące (przedmiotowe lub podmiotowe), które zyskają przewagę nad okolicznościami o ujemnej wartości, wówczas powstaje podstawa do kwalifikacji takiego przestępstwa w charakterze „wypadku mniejszej wagi”, stanowiącego uprzywilejowaną odmianę

⁴⁵ Do katalogu okoliczności współwyznaczających stopień społecznej szkodliwości czynu, sformułowanych w art. 115 § 2 k.k., ustawodawca zalicza: rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę obowiązków naruszonych przez sprawcę, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

⁴⁶ Wyrok SA w Gdańsku z 11 grudnia 2002 r., II AKa 428/02, Apel.—Gda. 2003, nr 2, poz. 137.

⁴⁷ J. Majewski, *op. cit.*, s. 1352; Postanowienie SN z 3 września 2008 r., II KK 50/08, „Prokuratura i Prawo” dodatek „Orzecznictwo” 2009, nr 2, poz. 3; R. Zawłocki, *op. cit.*, s. 1123.

przestępstwa typu podstawowego⁴⁸. Skoro bowiem, jak podkreśla R. Stefański, przestępstwo typu uprzywilejowanego wykazuje niższy poziom społecznej szkodliwości, to również przy kwalifikacji czynu zabronionego w charakterze „wypadku mniejszej wagi” powinny zostać uwzględnione elementy identyczne z tymi, które współdecydują o określeniu stopnia karygodności wskazanej kategorii przestępstwa⁴⁹.

IV

Konkludując, należy stwierdzić, że „wypadek mniejszej wagi” stanowi szczególną odmianę uprzywilejowanego typu przestępstwa. Swoistość przedmiotowej kategorii czynów zabronionych realizuje się poprzez aktualizację w ich konstrukcji wzorca zgeneralizowanej modyfikacji (w postaci „wypadku mniejszej wagi”) zrelacjonowanego wobec zróżnicowanych typów podstawowych przestępstwa. Wzorzec ten wkomponowuje się w miejsce znamion szczegółowych i towarzyszy znamionom rodzajowym typu bazowego przestępstwa. Jego uniwersalny charakter pozwala na odniesienie do nieograniczonej liczby przestępstw, z zastrzeżeniem jednak rodzaju ich typu (zawsze jest to typ bazowy przestępstwa).

Z perspektywy historycznej zmienne były koncepcje określające katalog elementów uzasadniających ocenę przestępstwa w charakterze „wypadku mniejszej wagi”. Wśród nich można wskazać zarówno te, które przejawiały tendencję rozszerzającą (koncepcja całościowa), jak i takie, które zawężająco wyznaczały okoliczności determinujące byt analizowanej kategorii przestępstwa (stanowisko przedmiotowe). Wydaje się, że obecne stanowisko, które dominuje w doktrynie oraz w orzecznictwie, mając na uwadze aspekty przedmiotowo-podmiotowe, w najbardziej prawidłowy sposób odzwierciedla faktyczne determinanty kształtujące poziom karygodności przestępstwa w ogóle, w tym także „wypadku mniejszej wagi”.

Podobnie jak we wcześniejszych regulacjach kodeksowych, także w aktualnie obowiązującym kodeksie karnym ustawodawca nie zdecy-

⁴⁸ Wyrok SN z 9 października 1996 r., V KKN 79/96; OSN (KW) 1997, nr 3–4, s. 69.

⁴⁹ R. Stefański, *op. cit.*, s. 128.

dował się na wprowadzenie definicji „wypadku mniejszej wagi”. Jak się wydaje, lepsze w tym względzie byłoby zastosowanie formuły przyjętej w kodeksie karnym skarbowym, w którym ustawodawca *expressis verbis* określił właściwości „wypadku mniejszej wagi” (art. 53 § 8). Postulowane rozwiązanie pozwoliłoby na zredukowanie istotnych wątpliwości oraz rozbieżności interpretacyjnych, które nieustannie towarzyszą charakterystyce wskazanej kategorii przestępstwa uprzywilejowanego.

Some remarks on the “act of lesser gravity”

Summary

The aim of this article is to describe a specific variant of an offence treated less severely than a corresponding standard offence, which is referred to as the “act of lesser gravity.” The author indicates structural elements of the said category of crime and also points out doubts connected with determining the level of culpability which justifies the occurrence of an “act of lesser gravity.” Moreover, the author takes into account the analysis of several concepts concerning the catalogue of circumstances justifying the qualification of an offence as an “act of lesser gravity” and, at the same time, functioning in the criminal law doctrine at the times of particular legally binding penal codes (among others, a comprehensive concept, an objective concept as well as an objective-subjective concept, which is referred to as an extensive one).

Keywords: act of lesser gravity, offence treated less severely, level of culpability.